

մեծ պետութիւն մը, և հիմայ անոր կը փոխանակեն սպառնական ահարկութիւն մը»:

Պատգամաւորները ճամբայ զնելէն վերջ՝ կապուր դառնալով իր բարեկամներուն՝ «Alea jacta est!... աղղաղակեց, պատմութիւնը ձեւացուցինք, հիմայ սեղանի երաժանց»:

Եւ մինչ Անգղիա գեռ կը թախանձէր Աւարիոյ հաշտութիւն մը յառաջ բերելու, Փրանկիսկոս Յովսէի կայսրը 28 ապրիլ կոչովը «Պատերազմը զոր կը բանանք արդար է» բրիտանական բոլոր յոյսերը կը կարէր։ Ապրիլ 29 Վիկտոր Լմանուէլ Բ. իր եռանդուն կոչը կը հրատարակէր «Թագաւորութեան ժողովուրդներուն, իտալիոյ ժողովուրդներուն» զոր կ'աւարտէր հետեւեալ գուշակաւոր խօսերով։ «Ուրիշ փառամոլութիւն չունիմ, բայց եթէ ըլլալ խոալական Անկախութեան առաջն զինուորը»։

Թագաւորութեան և խոալիոյ ժողովուրդները զզրդեցան իր քանի մը դարերու դրականքներու երկրաշարժէ։

Նյոյն ատենուան խոալական ժողովրդական երգերն էին

Դաւրս խոալիայէն – ժամն ահա հասաւ,
Դաւրս խոալիայէն – դուրս ել, ովտար։

Մնայուն բանակը, պահեստի զինուորաները, կամաւորները՝ ցոյցերէ, նոր հարսւէ և մայրերէ կարուած զրօշներն ու նշանները առած պատերազմի դաշտը կը մեկնէին երգելով

Addio, bella, addio, l'armata se ne va!..

զոր Պէշիքթաշլեան այնքան գեղեցիկ կերպով հայ սրտովը դարձուցեր է...»

Մշանցես բարեաւ, սէր, իմ սէր, հրաէր մարտին ուրաաց։

Հ. Ն. ԱՆԴՐԻԱՆԵԱՆ

Շարայարելի

ՄՐՁԻՒԽՆԵՐՈՒ ԵՒ ՄԵՂՈՒԽԵՐՈՒ և ա և
ա և ա և ա և ա զգացողութիւնը

ԿԱՍԴՈՐՆ ՊՈՆԱՖԵԱՆ

Մեզ կը մնայ պյժմ խօսել «Ուղեցոյց զգայարանի» մասին, որի որպիսութիւնը և ուր գտնուիլը մեզ անյայտ են։ Այդ առթիւ քանի մը խօսը ըսկինք, երբ կը խօսինք մեղուներուն վրայ։

Վերջերս ըրինք հետեւեալ փորձը, որը կը ցուցնէ թէ ինչ աստիճան ուղեցոյց զգայարանը զարգացած է միջատներու մօտ։

Փեթակէն 200 քայլ հեռաւորութեան վրայ զետեղենք բարակ ճիւղերէ կազմեալ խորձ մը և օծենք այդ խորձը շաբարածիւթով։

Ցաղորդ օրը փնտառող մեղուները կը գտնեն այդ անսպասելի մեղրատու աղրիդը և կը կազմակերպեն խորձին և փեթակին մէջ աւարառուներու անցուղարձ մը։ Երեմն երեմն նորոգենք շաբարահեղուկը և միևնոյն ժամանակ նշանակինք կանաչ փոշիկ մը բոլոր այն մեղուները որ կուզն հիւթ ստանալու ։ Ատկէ վեց մեղր հեռաւորութեան վրայ, բայց մեղուներու թռած ուղղութեան ուղղահայեաց զիշեցով, զետեղենք ուրիշ խորձ մը առաջինին բոլորովին նման, և երեկոյեան դէմ օծենք զայս ևս շաբարահիւթով։

Առաւտեան կը տեսնենք միևնոյն կանաչ ներկուած մեղուները կը սկսի իրենց երթակեկութիւնը բայց միմիայն դէպի առաջին խորձը։

Բայց ահա փնտառող մեղուները կը գնուրնեն նաև երկրորդ խորձը, և մի երկրորդ անցուղարձ կը սկսի փեթակի և երկրորդ խորձի միջեւ։

Շարունակինք փորձը անփոփոխ պահելով միշաշաբարահիւթին քանակը խորձական վրայ։ Կը նշանակուած մեղուները շարունակ կ'երթան առաջին խորձին վրայ միայն և ոչ երկրորդին, չնայած որ եր-

կուրքին վրայի հիւթն ալ միւնոյն է: Երկու ըրոցին վրայ գացողները բոլորովին այլ աւարառուներ են: Արդ դիւրին է նկատել թէ մեղոնները փեթակչն ելլերով կը զանդակի խորձերը բոլորովին ուղիղ գծով և աղեկ մը կշտանալէն վերջը նորէն ետք կը դառնան ուղիղ գծով:

Ասով կ'ապացուցուի ուրեմն թէ մեղոնները կրնան չափել շատ սուր անկիւն մը, սրանիւնը հաւասարակող եռանկեան, որի հիմքը հաւասար է 6 մեղրի իսկ կողերէն իւրաքանչիւրը 200 մեղրի:

Կատարելով կարգ մը նմանօրինակ փորձեր մենք եկած ենք այն եղակացութեան թէ մեղոններու մօտ գոյութիւն ունի ուղեցոյց զգայարան մը շատ զարգացեալ վիճակի մէջ:

Ուր կը զսնուի այս զգայարանը. թերևս ուղեղային ջիգերու խոյլանմաններն են ասոնց բնակավայրը, յամենայն դէպս ասոնց ոչ մի յարաքերութիւն չունին եղջրւրներուն հետ. և իրօք, ինչպէս François Huber առաջին անգամ նկատեց, եղջրւրներէն զրկուած մեղոնները կրկին կը դառնան իրենց բնակավայրը: Ճեղու է որ անոնց վերջը այլ ևս ոչ մի գործ չեն կրնար ընել, բացի զգայոն մասով միմիայն լուսոյ ճառագայթներուն և որ վերջէն փեթակը ծգելով կը հեռանան. բայց այսու ամենայնիւ այս կէտը ճշտէ թէ անոնց գտան իրենց փեթակը առանց եղջրւրներու: Աւարառու մեղոնները նման են շատ կատարելագործուած աերօպաններու, ուղղութիւնը որ կ'անուն թուած ատեն շատ պարզ է և փիւրասահման: Իսկ մրջիւնները կարելի է նմանեցնել մոլորուած հետեակներու որոնք հազար ու մի արգելիք կը հանդիպին իրենց ընթացքին վրայ:

Այդ. է պատճառը որ ուղեցոյց զգայարանին ներկայութիւնը աւելի զժուար է ցուցնել մրջիւններու քան մեղոններու մօտ: Բայց ինչպէս որ շատ փորձեր ցցուցած են, այս զգայարանը գոյութիւն ունի նաև մրջիւններու մօտ:

Դամի, քանզի գործաւոր մրջիւնները

քալելով միմիայն կ'առաջանան, ուղեցոյց զգայարանը չի յայտնուիր այնպիսի մեծ հեռաւորութեան համար, որպիսին մեղուններու համար է: Մինչդեռ ասոնց փեթակնին կը գտնեն նոյն իսկ 200 մեղր հեռաւորութեանէ, մրջիւնները 200 մեղրէն անդին չեն կրնար այլևս կրկին յետ վերադառնալ: Մրջիւններու համար նկատուած է որ ճամբան գտնելու համար հոտառութիւնն է որ մեծ գեր կը խաղայ:

Պրին. Charles Janet որ շատ մանարամասն կերպով նկարագրած է կուրծքը կողքերուն վրայ հաստատուած զարմանալի գեղցալից գործարանները, որ մրջիւններու հոտը արտադրող գործարաններն են, կատարած է հետեւեալ շահեկան փորձը:

Բամնելով միենայն խմբին պատկանող մրջիւնները երկու արհեստական մրջիւնանցոններու միջև, որոնց օգնութեամբ նաշարունակ իւր փորձերը կը կատարէր, Պրին. Janet նկատեց որ միենայն խմբին պատկանող այս երկու մասերուն մէջ կատարեալ ճամբայ մը կը հաստատուի, որի ուղղութեամբ տարրեր խմբերի աշխատաւորները փոխադաբար իրարու քով կ'երթային:

Ճերմակ թղթի վրայ հաստատուած այս ճամբուն վրայ, նկատելով ուշադրութեամբ աշխատաւորները, նա նկատեց որ ասոնց կը շարժէին շարունակ միենայն ուղղութեամբ առանց նոյն իսկ ամենափոքրիկ շեղումի: Եթէ մրջիւն մը ցիշ մը շեղէր, նա անմիջապէս գծին վրայ կու գար զըծելով փոքրիկ անկիւն մը, ան ատեն իւր հետքը կը նմանէր ապակւոյ մը մրջիւն անցած լուսոյ բեկեալ ճառագայթներու:

Այս ճերմակ թղթին վրայ մրջիւններուն թողած հետքը այնչափ կանոնաւոր էր որ Պրին. Janet կրցաւ մատիտով, հետեւելով անոնց ընթացքին, զծել զգալիորէն ուղիղ զիծ մը, որ մրջիւնները ետք բերող զծին հետ կը կազմէր զուգահեռական զիծ մը:

Այս զծուած թողթը վերջէն մրջիւններու առջև դնելով Պրին. Janet կը զուարճանար տեսնելով ամեն անզամ զծին մօ-

տեցող մրջիւններուն զարմանքով գծէն շեղիւը բայց իսկապէս ասոնց ճամրան շեղելուն պատճառը զիծը չէր, այլ հոտին բացակայութիւնն էր որ զիրենք կը ստիպէր նախորդներուն ընթացքը բռնել:

Այս փորձն կը հետևցուի որ շատ քիչ հետարութիւն միմիայն մրջիւնները կը զգան զիրենք առաջնորդող հոտը: Ինչ պիտի պատահէր եթէ տեղաւորէինք մրջիւն մը ճանապարհէն շատ հեռու և կամ թէ անհետացնէինք ճամրուն հոտը: Ահա այդ միջոցին է որ պիտի գործէր ուղեցոյց զգայարանը: Առաջին վայրկենին մրջիւնը կարծես թէ կորսուած կ'երիի, նա այս ու այն կողմ կը վազէ, ցօղուններու վրայ կ'ելնէ ու կ'իջնէ և երկար ժամանակ այսպէս ապուշ վիճակի մէջ կը մնայ: Այս դրութիւնը նկատելով է որ ամերիկացի զուարճախօս մատենազիր Marc Twain գրած է իւր զիրքը ընդզէմ մրջիւններու իմացականութեան: Բայց եթէ սպասենք ճամրերութեամբ և հետեւինք շարունակ միւնոյն մրջիւնին, կը տեսնենքուշ թէ շուռ թէ ինչպէս նա կը գտնէ մրջնանոցը տանող ճանապարհ մը և կամ թէ ուղղակի մրջնանոցը ուր կը հասնի չափազանց անվրսահ կերպով բայց գրեթէ միշտ ընդհանուր ուղղութեամբ:

Ֆրանսացի յայտնի միջատարան M. Fabre նոյն առթիւ շատ համոզիչ փորձեր կատարած է:

Փորձերու համար ընտրած է ամազոնակ մրջիւնները նիշտ այն բոպէին երբ ասոնց իրարու ետեւ շարուած պատերազմի կ'երթան:

Առաջին արշաւանքին զացող մրջիւններու մեկնելին վերջը M. Fabre ուժեղ կերպով կ'աւլէ անոնց անցած ճանապարհը բանի մը տեղէն: Ի դարձին իւրաքանչիւր ճամրու կորուածքի առջեւ մրջիւնները նախ կը շփոթին, անոնց կը կինան, կը ցրուին աջ ու ձախ, բայց վերջը կ'անցնին ճամրուն այդ անհոտ մասը ու վերջապէս բանի մը նման անցումներէ յետոյ, անոնք բնակարան կը հասնին:

Երկրորդ արշաւանքին մրջնանոցէն

հեռուալէն անմիջապէս վերջը M. Fabre առնելով իւր ցնցուղը կը հեղեղէ մրջիւններուն հետեւած ճամրան և վերադարձին, նորէն առաջուան նման անոնց կը ստատանին ու յանկարծակիի կու գան:

Բայց թիչ մը վերջը բաջարար ջրին երեսին լողացող տօղուններուն վրայ կը նետուին և քշուելով ջրին հոսանքէն անոնց կ'աշխատին որչափ կարելի է իրարու մօտենալ չըրուելու համար: համանելով միւս ափը անոնք վերատին իրենց մրջնանոցը կը գտնեն: Ահա ամազոնակներու մի երրորդ արշաւանքը. այս անզամ M. Fabre ճամրան կը ծածկէ անանուիխ տերեւներով, մրջիւններու ճամրան ծածկած է ուրեմն տերեւններով. իսկ անոր հոտը փոխուած է անանուիխ հոտով որ շատ անխործ է իրենց համար: Այս երրորդ պարագային մէջ նոյնպէս մրջիւնները կը զբանին ի վերջոյ իրենց բոյնը. յաղթողը ուրեմն միշտ եղած է ուղեցոյց զգայարանը:

Ժամանակ է այժմ կանգ աննելու, եթէ

ցանկանայինք մանրամասնաբար նկարագրել մրջիւններու կամ մեղուններու բարքերը, կարելի էր անվերջ կերպով շարունակել գրելով ահազին հատորներ առանց անդրադանալու:

Ինչ որ ընդհանուր կերպով կրնայինք կը պակացնել բոլոր մեր բածններէն այս է որ մրջիւններու և մեղուններու մօտ ըզգայարանները շատ նման են իրարու և թէ մերիններէն շատ տարրեր: Տնեսողութեան զգայարանը բոլորովին այլ կերպով է կազմուած քան ինչ որ մեզ մօտ. մրջիւններն ու մեղունները գոյնները բոլորովին այլ կերպով կ'ըմբռնեն քան ինչ որ մարդիկ. անոնց բոլորովին անզաման ըլլալ որդշ լոյսերու որ մեր աչաց վրայ կ'ազդեն և ընդհակառակը, զգայուն՝ մեզ համար մութ կոչուած ճառագայթներու, որպիսից են անզը - մանիշակագոյնները:

Զգայարանը որ թիչ թէ շատ կարելի էր համեմատել մեր հոտառութեան կը տարբերին նոյնպէս մերինէն: Մեղուններն ու մրջիւնները կը զգան որոշ մարմիններու հոտառունք մեզ համար անհոտ կը սեպուին:

կը խորշվին որոշ բուրմունքներէ որոնք մեզ համար չափազանց հաճելի են և կամ թէ ընդհակառակը:

Շօշափելիքը որ եղջիւրներու որոշ մասերում միմիայն կը գտնուի կը ծառայէ անոնց իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ մտնելու, բայց թէ ի՞նչպէս, այդ չգիտենք:

Ասողութեան զգայարանները անծանօթ են, և եթէ մեղուները և մրջիւնները որոշ ձայներ կը լսեն, ասոր պատճառը, մեզ համար անզգալի թրթոռամերն են, որ կ'ազգեն անոնց վրայ:

Վերջապէս, ինչ որ ամենազլիսաւորն է, որոշ զգայարաններ մրջիւններու և մեղուներու մօտ չեն համապատասխաներ մեր ունեցածներէն և ոչ մէկուն: Այսպէս են օրինակ, քրիթէ հեռազրի նման արագ հազորդակցութեան յատկութիւնը, որով լուր մը կը յայտնուի հազարաւոր մեղուներու կամ մրջիւններու երկվայրկենի մը մէջ. կամ թէ խորհրդաւոր ուղեցոյց զգայարա-

նը, որի որպիսութիւնը տակաւին մեզ համար շատ պարզէ:

Ուրեմն մրջիւններու և մեղուններու՝ բընազգի և զիտակցութեան, կամ մի խօսքով անոնց հոգեբանութեան վրայ ըրած բոլոր ուսումնամասիրութեանց մէջ, չպէտք է մոռնալ որ միջաւններու կողմէ զգացած տպաւորութիւնը բոլորովին այլ են քան ինչ որ մեզ համար, թէ անոնց և մեր զգացողութիւնը երրէք միւնոյն չեն:

Քանի մը իրողութիւնը որ մենց ըըննեցինը կու զան եւս առաւել ճշղելու այն՝ ինչ որ կ'ըսէինք յօդուածի առաջին մասին մէջ. առանց կարտեսական ըլլալու, առանց նկատելու կենդանինները որպէս ինքնաշարժ մեքենաներ, զգուշանանց ուրեմն զանոնց բոլորովին մեզ նըմանցնելէն, և չընդունինը զանոնց որպէս մարդիկ:

ԵԱՊՈՒՀ ՓԻԼՈՍՈՖԻԱ
ԲԺԿՈՒԹԵԱՆ ՈՍՈԽՈՂ ԺԵՆԿԻ ՀԱՄԱԼԱՐԱՆԻ:

Վ. Ե Բ Զ

ՀԵՐՕ ԵԻ ԼԵԱՆԴՐ

◀▷

(ՇԻԼԼԵՐ)

Կը տեսնէ՞ց սա հնադարեան
Բերդը բերդին դէմ յանդիման
Ասկեցօծեալ արևէն.
Հոն ալիքներն Հելիսպոնուի
Ժայռի դռնէն Դարդանել
Որոտալով կը հոսին:
Կը լսե՞ց սա կոհակին ձայնն
Որ կը բախի ժայռերուն,
Ան Երոպէն քեցեց Ասիան,
Սակայն չազգեր վախ սիրոյն:

Սիրան Հերօյին ու Լէանդրին
Խոցեց նետովը վշտագին
Սիրոյ Աստուածըն նորատի.
Հերօն աղուոր է զերդ Հերէ
Լէանդր մարգերը կը չափէ

Ժիր ի խնդիր ոսերի:
Բայց իրենց հարց թշնամութիւնն
Սիրահարներն կը բաժնէ.
Եւ բաղցահամ սիրոյ պտուզն
Վլհին բերանն կախուած է:

Հոն ամրոցին մէջ Սկստոսի
Ուր ալիքներն Հելիսպոնողի
Փըրփըրելով կը բախին,
Մանկամարդը մինակ նստեր
Ապիտոսի կողմ կը նայէր
Տիրած - ուր էր անձկալին:
Ախ, սա եզերը հեռակայ
Տանող կամուրջ մը չկայ,
Եւ ոչ նաւակ կ'երթայ կու գայ.
Բայց սէրն ճամբայ կը գտնայ:

Սէր՝ ծուռ ու մուռ ճամբաներէ
Անզայթ, անքոյթ կ'առաջնորդէ,
Խելք կու տայ և տիսմարին,
Ան կը լծէ վայրի զազանն՝